

Modern Tıbbın Kurulmasından önce Konya'da Sağlık Kurumları ve Tedavi Yöntemleri

Health Institutions and Treatment Methods in Konya Before the Establishment of Modern Medicine

 Berrin Okka¹, Yusuf Küçükdağ²

¹Necmettin Erbakan Üniversitesi, Meram Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, Konya, Türkiye

²KTO Karatay Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, Konya, Türkiye

Makale Tarihleri/Article Dates:

Geliş Tarihi/Recived: 15 Eylül 2022

Kabul Tarihi/Accepted: 6 Aralık 2022

Yayın Tarihi/Published Online:

14 Aralık 2022

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Berrin Okka,
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Meram Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, Konya, Türkiye

e mail: berrinokka@gmail.com

Açıklama/Disclosure: Yazarların hiçbirisi, bu makalede bahsedilen herhangi bir ürün, aygıt veya ilaç ile ilgili maddi çıkar ilişkisine sahip değildir. Araştırma, herhangi bir dış organizasyon tarafından desteklenmedi. Yazarlar çalışmanın birincil verilerine tam erişim izni vermek ve derginin talep ettiği takdirde verileri incelemesine izin vermeyi kabul etmektedirler.

ÖZET

Selçuklular hastalıkların tedavisine ve tıp eğitimine çok önem vermişlerdir. Selçuklu sultanları şehirleri imar ederken sağlık alanında da yatırımlar yapmışlardır. Selçuklularda sağlık hizmetleri genellikle dârü's-şifâlar ve kervansaraylar gibi kurumlarda verilmekteydi. Salgın hastalık riskine karşı sağlık konusuna dikkatli davranmışlar, cüzzam ve veba gibi hastalıklara karşı dönemin modern tedavi yöntemlerini uygulamışlardır. Selçuklu topraklarında dârü's-şifâlar, kervansaraylarda hastaneler ve seyyar hastaneler hastalara hizmet vermekteydi. Kervansaraylarda yolculara ücretsiz sağlık hizmeti verilir. Selçuklu hükümdarları haricinde devlet adamları ve hayırseverler de dârü's-şifâlar yaptırmışlardır.

Bu çalışmamızda modern tıbbın kurulmasından önce Konya'da bulunan sağlık kurumları ve tedavi yöntemleri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Selçuklu Hastaneleri, Tıp, Dârü's-şifâ, Konya

ABSTRACT

Seljuks gave great importance to the treatment of diseases and medical education. While the Seljuk sultans were reconstructing the cities, they also made investments in the field of health. In the Seljuks, health services were generally provided in institutions such as dârü's-şifâs and caravanserai hospitals. They were careful about the health issue against the risk of epidemics, and applied the modern treatment methods of the period against diseases such as leprosy and plague. In the Seljuk lands, dârü's-şifâs, hospitals in the caravanserai and mobile hospitals were serving the patients. In the caravanserais, passengers were given free health care. Apart from the Seljuk rulers, statesmen and benefactors also had dârü's-şifâs built. In this study, the health structures and treatment methods in Konya before the establishment of modern medicine will be examined.

Key words: The Seljuk Hospitals, Medicine, Dârü's-şifâ, Konya

GİRİŞ

İslam dünyasında hastane denebilecek ilk yapılanmaya Hz. Peygamber zamanında başlanmıştır. Hendek Savaşında (626-627) yaralananların tedavileri için Mescid-i Nebevî'de seyyar bir hastane tahsis edilmişti. Bununla birlikte teşkilatlı hastanelerin ortaya çıkması, daha sonra, Emevi Halifesi I. Velid (672-715) döneminde olmuştur. İslam hastaneleri Abbasilerde daha da gelişme göstermiş; özellikle Harunürreşid (763-809), Sasani Hükümdarı I. Hüsrev'in (?-579) Cündişapur'da kurduğu tıp okulunu (1) örnek alarak başkent Bağdat'ta bir sağlık kuruluşu inşa ettirmiş; bu, daha sonra yaptırılan Abbasi hastanelerinin temelini oluşturmuştur.

Abbasiler döneminde modern hastaneler kurmayı ve hastane yönetmeyi öğrenmişlerdir. Değişik kademelerde bulunan bazı Türk bürokratlar da o döneme göre modern denebilecek sağlık kuruluşları inşa ettirmişlerdir. Türk asıllı Vezir Ali bin İsa (öl. 945) ve Ebül-Hüseyn Beckem'in bu konuda isimleri öne çıkmaktadır. Mısır ve Suriye'de Türk-İslam devletlerinden biri olan Tolunoğulları'nın (868-905) kurucusu Ahmed bin Tolun'un (öl. 884) Fustat'ta bir cami ve hamamla birlikte kurduğu bimaristan, çağdaş tıp anlayışıyla hizmet veriyordu. Bu devletten sonra aynı topraklar üzerinde kurulan bir başka Türk devleti olan İhşidiler (935-969) de Fustat'ta hastane kurmuştur. Büyük Selçuklular döneminde Sultan Tuğrul (1040-1063), daha önce yaptırılan hastanelere önem vermiş; Bağdat'taki hastaneleri modernize etmiştir. Batı Karahanlı Hükümdarı Tamgaç Han İbrahim (1052-1068), Semerkant'ta bir hastane yaptırıp burası için zengin vakıflar tahsis etmiştir (2). İslam dünyasının en büyük devletlerinden biri olan Selçukluların (1040-1308) hâkimiyetleri altındaki büyük şehirlerde çok sayıda hastanenin adı kaynaklarda geçmektedir (3). Bunlardan günümüze çok azı ulaşabilmiştir.

Büyük Selçukluların devamı durumundaki Türkiye Selçuklu Devleti (1075-1308), başta Konya olmak üzere Anadolu'nun büyük kentlerinde bimarhane, darüşşifa ve cüzzamhaneler yaptırmış; toplumun sağlık problemlerine çareler bulmuştur. Kuşkusuz başkent olarak Konya şehri değişik amaçlara yönelik yaptırılan sağlık kuruluşlarının bulunduğu en önemli merkezlerden biridir. Bu makalede, Konya'daki Selçuklu sağlık kuruluşları ile tedavi yöntemleri incelenecektir. Amacımız, Konya'da tarihi süreç içinde sağlık kuruluşlarını kısaca ortaya koymaktır.

METOD

Mevcut tıp tarihi araştırması için Konya Kadı Sicilleri ve Konya Yazma Eserler Kütüphanesi kaynaklarından faydalanılmıştır.

BULGULAR

1. Modern Tıbbın Kurulmasından önce Konya'da Bulunan Sağlık Kuruluşları

Konya, başkent olduğu için Selçuklu döneminde sağlık kuruluşlarının çeşitliliğinden dolayı önemli bir merkez konumundaydı. Bu bağlamda şehir içinde; ilk olarak zihinsel engelli hastaların ilaçla tedavi edildikleri Eski Bimarhane; diğer hastaların ilaçla tedavi veya ameliyat edildikleri Alaeddin Darüşşifası ile cüzzamlıları toplumdaki uzak tutmak amacıyla yaptırılan Cüzzamhane bulunuyordu. Burada önce Büyük Bimarhane, Alaeddin Darüşşifası ve Cüzzamhane'nin yapısal durumları ayrı başlıklar altında tanıtılacak; sonra buralarda uygulanan tedavi şekilleri örneklerle verilecektir.

1.1. Mâristân-ı Atik/Eski Bimarhane

Konya'nın 12. yüzyıl başlarında Türkiye Selçuklularının başkenti haline geldiği tahmin edilmektedir (4). Bu durumda Mâristân-ı Atik/Eski Bimarhanenin, başkent olduktan kısa bir süre sonra, 12. yüzyılın ilk çeyreğinde Konya'da yaptırıldığı tahmin edilmektedir. Gevher Nesibe Hatun, 1206'da Kayseri'de bir darüşşifa (5) yaptırdığına göre başkent Konya'daki bu sağlık kuruluşu 12. yüzyılın ilk yıllarında hizmete açılmış olmalıdır. Alaeddin Darüşşifası yapıldıktan sonra "Mâristân-ı Atik" yani Eski Bimarhane dendiğine göre (6) Mâristân-ı Atik, Türkiye Selçuklularının en eski hastanesi idi. Ancak bunun fiziki yapısı bilinmemektedir. Osman Turan, Anadolu'daki ilk sağlık kuruluşlarında kadın ve erkek hastaların tedavi edildikleri mekânların ayrı yerlerde olduğunu söylemektedir (7). Başkent Konya'nın ilk sağlık kuruluşu olması, burada bimarhane ve darüşşifa bölümlerinin aynı binada, yan yana bulunduğu fakat farklı kapılardan girildiği ileri sürülebilir. Belgelerdeki bilgiler, Bimarhane'nin Alaeddin Darüşşifası'nın bitişiğinde olduğuna işaret etmektedir (8).

1.2. Alaeddin Darüşşifası

Tarihi kaynaklardaki bilgilere göre, Konya'daki ikinci sağlık kuruluşu olan darüşşifa, I. Alaeddin Keykubat tarafından 1221'de yaptırılmış; bunun için yapıya Alaeddin Darüşşifası adı verilmiştir. Bunun yakın zamana kadar yeri bilinmiyordu. Yusuf Küçükdağ, arşiv kaynaklarından hareketle yerinin Alaeddin Tepesi'nin kuzeybatısında olduğunu tespit etmiştir. Alaeddin Darüşşifası'nın mescit bölümü hâlen ayakta. Şifâhâne Mescidi ya da Sakahane Mescidi olarak anılmaktadır. O zamanlar burası Konya'nın sayfiyesiydi (9). Demek ki darüşşifa havası güzel, bağ ve bahçeler arasında, sağlığa uygun bir alanda yaptırılmıştır. 18. yüzyıla kadar tamirlerle ayakta kalan bu sağlık kuruluşunun fiziki yapısı zaman zaman yapılan tamir keşifleriyle tespit edilmiştir. Buna göre darüşşifanın yapısı şöyledir: "Etrafı taş duvarlarla çevrili, güney tarafa açılan iki kapısı bulunan bir avlu ve ortasında da bir darüşşifa bulunmaktadır. Kubbeli mescit bölümü darüşşifanın hemen doğusunda, müstakil olarak yer almaktadır. Tamirat keşiflerinde bir 'orta kubbe' ile 'içeri kubbe' deyimi geçmektedir. Tahminen darüşşifanın Konya'daki Sahip Ata Darülhadisi/İnce Minareli Medrese planında olduğu gibi bir orta, iki yan kubbesi vardı." Sultan yapısı olan darüşşifa

binasının duvarları moloz taş ve tuğla idi (8). Alaeddin Darüşşifasının içinde bir de Tıp Medresesi bulunuyordu. Osmanlı döneminde de mevcut olan bu Tıp Medresesi'nde tabipler yetiştiriliyordu. Selçuklu darüşşifalarının hemen tamamında bir de mescit bölümü bulunuyordu. Konya Alaeddin Darüşşifası'ndaki mescit, bu sağlık kuruluşunun doğu bitişiğinde, darüşşifayı çeviren avlu duvarının içinde, ancak darüşşifa binasından ayrı idi. Tek kubbeli yapı, günümüzde de ayaktadır (8). Alaeddin Darüşşifası'nda görevli tabip, hastaları muayene etmenin dışında ilaç da yapar; bunu hastalara verirdi (10). Bu durumda darüşşifada bir de ilaç yapılan laboratuvar bölümü bulunuyordu. Mescit dışındaki ünitelerin bugünkü imkânlarla yerlerini tespit etmek imkân dâhilinde görülmemektedir.

1.3. Miskinler Tekkesi

Konya'da yukarıda adı geçen hastanelerden başka bir de cüzzam hastanesi diyebileceğimiz bir yapı vardı. Bu yapı, Sırçalı Sultan Zaviyesi ve Miskinler Tekkesi adıyla da anılıyordu. Miskinler Tekkesi de Darüşşifa gibi I. Alaeddin Keykubat tarafından yaptırılmıştır. Bu sağlık kuruluşu Konya surunun dışında, Bordabaşı denilen mevkide, bağ ve bahçeler arasında bulunuyordu. Cüzzam hastalığına yakalananlar, Konya kadısının huzurunda bir tabip tarafından cüzzam olup olmadığı tespit edilince şayet cüzzamlı ise Miskinler Tekkesi'nde zorunlu olarak ikamete tâbi tutulurlardı. Cüzzamlı kadın ve erkeklerin kalmaları için bu zaviyede birçok oda inşa edilmiştir (11). Bugün Tahtatepen olarak bilinen yerdeki Demirci Hacı Mescidi'nin bitişiğindeki bu sağlık kuruluşu, günümüzde mevcut değildir.

2. Konya'daki Sağlık Kuruluşlarının Vakıfları

İslam dünyasında Hz. Peygamber zamanından itibaren sağlık hizmetleri, vakıf kurumu olarak kabul edilmiş; darüşşifalarda tedavi edilen hastalardan ücret alınmamıştır. Bununla birlikte Türklere hastane hizmetlerine yönelik hazırlanan ilk vakfiyenin tarihi 1065'tir. Karahanlı Hakanı Tamgaç Buğra Han, bu vakfiyeyi Semerkant'ta kurduğu hastane için Arapça olarak düzenlemiştir (3). Türkiye Selçukları ile Osmanlıların hastaneler için hazırladıkları vakfiyeler dikkat çekicidir. Bununla birlikte Konya'nın ilk hastanesi olan Mâristan-ı Atik'le ilgili herhangi bir vakfiye ve vakıf gayrimenkul tespit edilememiştir. Konya'daki Alaeddin Darüşşifasının vakfiyesi bilinmemekle birlikte Osmanlılara intikal eden zengin vakıfları bulunmaktadır. Sırçalı Sultan adı verilen Cüzzamhanesinin de gayrimenkul vakıfları mevcuttu (10). Vakıf gayrimenkullerinden elde edilen gelir, Konya Alaeddin Darüşşifası'nda tedavi edilen hastalara harcanırdı (8). Sırçalı Sultan Zaviyesinde toplumdaki uzak tutulan cüzzamlılar, bu hizmet için para ödemezler; ihtiyaçları, vakıflarından elde edilen gelirlerinden karşılanırdı.

3. Modern Tıbbın Kurulmasından Önce Konya'daki Sağlık Kuruluşlarında Tıp Eğitim ve Tedavi Yöntemleri

Hız. Peygamber, savaşlarda seyyar hastaneler kurmuş; yaralıların tedavileri bu işten anlayan kadınlara yaptırmıştır. Bu yöntem uzun süre devam ettirilmiş; daha sonra Abbasi Halifesi Mansur (714-775) sağlık kurumlarında hastaların tedavileri için hekimler görevlendirmiştir (3). Bu hastanelerde tedavi usulleri günden güne değişmiştir. Selçuklular, kurdukları hastanelerde hastalara iyi davranmışlardır. Burada hastaların Türkiye Selçuklu Devleti başkenti hastanelerinde tedavi usulleri incelenecektir.

3.1. Tıp Eğitimi

İslam ülkelerinde hekim yetiştirilmesinin Abbasilerde başladığı bilinmektedir. Samanilerden sonra Cüdişapur'da açılan hastane ve tıp okulundan yetişen bazı hekimler, Abbasi Halifesi I. Mansur zamanında Bağdat'a gelmiş; İslam tababetinin gelişmesini sağlamışlardır. Daha sonra teorik ve pratik tıp eğitimi gelişmiş; tıp medreselerinden yetişenler yeni açılan bimaristanlarda hekim olarak çalışmışlardır (3). Büyük Selçuklularda da tıp eğitimine önem verilmiş; hastanelerde tıp eğitim merkezleri açılmıştır (8). Türkiye Selçuklularında Kayseri'deki Gevher Nesibe Darüşşifası'nda bir tıp medresesinin bulunduğu bilinmektedir. Aynı şekilde Selçuklu Darüşşifası olan Konya Alaeddin Darüşşifası'nda da bir tıp medresesinin bulunduğu Osmanlı dönemi belgelerinden anlaşılmaktadır. Bu tıp medresesi öyle anlaşılıyor ki, Türkiye Selçuklularında olduğu gibi Osmanlı döneminde de hekim yetiştirmeye devam etmiştir.

3.2. Eski Bimarhane'de Tedavi Şekli

Konya'nın ilk hastanesi durumundaki Mâristan-ı Atik'te hastalara uygulanan tedavi usulleri bilinmemektedir. İslam dünyasındaki en eski hastanelerde akıl hastaları ile bedensel rahatsızlığı bulunanlar aynı çatı altında bulunduruluyor ve tedavi ediliyorlardı (7). Konya'daki Mâristan-ı Atik'te de önceleri aynı şekilde zihinsel engellilerle diğer hastalar aynı binada kalıyorlardı. Alaeddin Darüşşifası inşa edilince eski hastanenin zihinsel engellilere tahsis edildiği görülmektedir. Bunun için Osmanlı döneminde bu hastanede sadece akıl hastaları; Alaeddin Darüşşifası'nda ise sırf bedensel rahatsızlıkları bulunanlar tedavi ediliyorlardı. Ruh sağlığı bozulanlar, ilaçla tedavi edilmek üzere "bimarhaneci"ye kadı huzurunda teslim edilir; o da hastayı "bimarhane"ye alırdı (12).

3.3. Alaeddin Darüşşifası'nda Tedavi Yöntemleri

Selçuklular ve Osmanlılar zamanında zengin, fakir ayrımı yapılmaksızın hastalar darüşşifada yatırılır ve tedavi edilir; burada ilaçları yapılarak verilir; kendisine ikram edilen yemek dâhil olmak üzere hiçbir şeyden ücret alınmazdı. Burada tabipler dışında başka hekimler de görev yapıyorlardı. Kadrosunda bulunan cerrahlar, ihtiyaç durumunda hastaları ameliyat ediyorlardı. Darüşşifanın kadrosunda bir de "kehhâl" yani göz doktoru yer alıyordu. Sağlık personeli atanırken din ayrımı yapılmıyor; liyakate dikkat ediliyordu.

Görevi esnasında bir Müslüman hekim ölünce yerine gayri müslim atanabiliyordu (8). Hastanın tabip seçimine yönelik talepleri dikkate alınır; darüşşifada çalışan hekim dışındaki biri kendisini darüşşifaya gelip tedavi edebilirdi.

3.4. Konya Cüzzamhanesi’nde Tedavi Yöntemleri

Cüzzam, eskiden de bulaşıcı bir hastalık olarak kabul edilir, bu yüzden cüzzamlılar, onlara mahsus yerlerde tecrit edilir, böylece hastalığın yayılması önlenirdi (3). Bunun için hastanın cüzzamlı olduğu kadı huzurunda hekim tarafından belirlenir; cüzzamhaneye zorunlu olarak konulurdu. Konyadaki Sırçalı Sultan Zaviyesi cüzzamhane idi. Buradaki görevli yönetici bu sağlık kuruluşunu idare ederdi. Bununla birlikte Konya kadısı da idareden sorumlu idi. Herhangi bir sıkıntı durumunda padişah bu sorunu çözerdi. Cüzzamhanelerde kadın, erkek, çocuk, Müslüman, gayrimüslim ayrımı yapılmaz, her cüzzamlı burada kalabilirdi (13). Cüzzamlıların ilaç, tedavi, yeme, içme ve giyinme masrafları vakıf gelirlerinden karşılanırdı.

SONUÇ

Türkiye Selçuklularının başkenti Konya, Anadolu’da en eski hastanesi olan ve zamanla sayısı artan kentlerden biridir. Burada bulunan sağlık kuruluşları, Karamanoğulları ve Osmanlı Devleti dönemlerinde de kullanılmış; Tanzimattan (1839) sonra bunların yerini modern tıbbın uygulandığı hastaneler almıştır.

Türkiye Selçuklularında akıl hastalarının tedavi edildiği bimarhane, Konya’nın en eski sağlık kuruluşu idi. Burada hastalara şiddet uygulanmaz; ilaçla tedavi edilirdi. Zaman içinde başkent olarak nüfusun artması, Konya’da ikinci sağlık kuruluşuna ihtiyaç hissedilmiş; Alaeddin Darüşşifası, bedensel hastaların tedavisi için yaptırılmıştır. Bu sağlık kuruluşunda ameliyatlar da yapılıyordu. Konya’nın üçüncü sağlık kurumu, Cüzzamhane idi. Burada o zamanlar bulaşıcı olarak bilinen cüzzama yakalananlar zorunlu olarak tecrit edilirdi. 19. yüzyılda da Anadolu’nun en büyük kenti durumundaki Konya’da II. Abdülhamit döneminde (1876-1909) Gureba Hastanesi açılmıştır. Bugünkü Numune Hastanesi, Gureba’nın o günkü adıdır. Tanzimat’tan önceki bu hastaneler, günümüzde üç tıp fakültesi ve çok sayıda hastanesi olan Konya’nın temel sağlık kurumu durumunda idi. Bunlar dışında herhangi bir hastaneye bağlı olmadan ameliyat yapan cerrahlar da vardı. O günün koşullarında Konya şehrinde sağlık problemleri çözüme kavuşturuluyordu.

Çıkar Çatışması: Çalışmada herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Finansal Çıkar Çatışması: Çalışmada herhangi bir finansal çıkar çatışması yoktur.

Sorumlu Yazar: Berrin Okka, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Meram Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, Konya, Türkiye

e-mail: berrinokka@gmail.com

KAYNAKLAR

1. Uslu R. Cündişıpür, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt 8, İSAM Yayınları, İstanbul, 1992:117-18.
2. Hunkan ÖS. Tamgaç Han. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt 39, İSAM Yayınları, İstanbul, 2010: 556-7.
3. Terzioğlu A. Bimâristan. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt 6, İSAM Yayınları, İstanbul, 1992: 163-78.
4. Darkot MB. Konya. İslâm Ansiklopedisi, Cilt 6, MEB Yayınevi, İstanbul 1967:841-53.
5. Köker A H. Gevher Nesibe Dârüşşifası ve Tıp Medresesi. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt 14, İSAM Yayınları, İstanbul, 1996: 39-42.
6. Şahin K. Konya Kadı İzzeddin Mâristan-ı Atık (Hastanesi) ve Sultan Alâeddin Keykubat Dârüşşifası. Vakıflar Dergisi 2007; 30: 101-16.
7. Turan O. Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti. İstanbul: Ötüken Yayınları, 10. Basım, 1980: 342-7.
8. Küçükdağ Y. Konya Alaeddin Darüşşifası. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları 2008: 17-44.
9. Küçükdağ Y, Arabacı C, Yenice S. Tarihi Süreci İçinde Konya Şehrinin Fiziki Gelişimi. Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi 2020; 5: 1-38.
10. Konyalı İH. Âbideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi. Konya: Yeni Kitap Basımevi, 1964:225-8.
11. Küçükdağ Y. Konya’nın Kırk Tekkesi. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür AŞ. Yayınları, 2020: 99-100.
12. Konya Kadı Sicilleri, Cilt 16, s. 52, 139; Cilt 50, s.131; Cilt 51, s. 23, 36, 54; Cilt 23, s.124. <https://www.dijitalkitabim.com/kadi-sicilleri/konya-kadi-sicili/> (Erişim tarihi: 17.11.2022).
13. Küçükdağ Y. Konya Şehrini’nin Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Makaleler I, Konya Konya: Selçuklu Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, 2004: 443-50.